

Autonomista együttműködési kísérlet. Az Egyesült Magyar Párt és a kisebbségi blokkpolitika kudarca az 1938. évi csehszlovák válság idején

In: Gazdilová, Soňa – Simon, Attila (szerk.): Prístupy k riešeniu národnostnej otázky v medzivojnovom Československu. Univerzita J. Selyeho, Komárno 2014. 6–14. ISBN 978-80-8122-109-5

A nemzeti-területi alapozású szudétanémet, szlovák, rutén és magyar autonómiatörekvések 1938. évi konfliktusos történetének sajátos kettőséget mutatattak. A Sudetendeutsche Partei (SzdP) esetében az 1930-as évek második felében már egyértelműen a Csehszlovákia integritását támadó Berlin destruktív szándékainak rendelődött alá az autonómiapolitika. A szlovák és a kárpátaljai rutén követelések úgy, ahogy 1918 után végig, a Csehszlovákián belüli három szláv nemzet államjogi viszonyának rendezését célozták. Az Egyesült Magyar Párt részéről az autonómia-követelések az úgynevezett öslakos koncepció jegyében 1938-ig – egész Szlovákia és egész Kárpátalja önkormányzatának biztosításával – a Prágával szembeni szlovák és ruszin különfejlődést, önállóságot, végsősoron az autonómia megszerzését célozták, amivel a két országrész Magyarországhoz való visszatérését akarták előkészíteni.¹

Kétségtelen tény, hogy a csehszlovákiai német, magyar és kárpátaljai ruszin kisebbségi pártok az 1920-a években a külpolitikai konstellációk megváltozása mellett elsődlegesen saját kollektív jogaik és etnikai területük garanciáját remélték az autonómia lehetőségétől. A két világháború közötti Csehszlovák Köztársaságban a Hlinka-féle Szlovák Néppárt (HSZNP), illetve a ruszin párteltek és a kisebbségi magyar pártok vezetői között

¹ Az 1938. évi csehszlovák válságról, s annak német, szlovák, magyar, ruszin vonatkozásairól ld. Deák, Ladislav: Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938–1939. Bratislava, Veda, 1990; Uő.: Hra o Slovensko. Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933–1939; Bratislava, Veda, 1991; Bystrický, Valerián: Od autonómie k vzniku Slovenského štátu, Bratislava, Prodama, 2008. 301 p; Vašš, Martin: Slovenská otázka v 1. ČSR (1918–1938) Martin, Matica slovenská, 2011; A cseh történetírás újabb összefoglaló kisebbség-, illetve diplomáciatörténeti munkái közül ld. például: Tóth Andrej–Novotný Lukáš–Stehlík, Michal: Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od štátu národného ke štátu národnostnímu? Universita Karlova, Filosofická fakulta–Vydavatelství TOGA, Praha 2012; Kuklík, Jan –Němeček, Jan: Od národného štátu ke štátu národnostnímu. Národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu v roce 1938. Praha, Karolinum, 2013. A nemzetközi historiográfia máig jól használható alapmunkája a vizsgált korszak szlovák kérdéséről Jörg K. Hoensch: Die Slowakei und Hitlers Ostpolitik: Hlinkas Slowakische Volkspartei zwischen Autonomie und Separation 1938/1939. Graz–Köln, Böhlau, 1965. Simon Attila: Egy rövid esztendő krónikája, A csehszlovákiai magyarok 1938- ban, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja 2010. 10-148; 169-174, 202-218; Uő: A várakozás hetei. A szlovákiai magyarok az első bécsi döntés előtt. Limes (20), 2007.2. 7-20.

folyamatos, de – Vojtech Tuka magyar ügynöki vagy a ruszin Andrij Bródy magyarbarát közreműködése ellenére – többnyire sikertelen volt az egyeztetés a közös autonómiatörekvések tárgyában.² Ennek legfőbb oka pedig azt volt, hogy a szlovákiai és kárpátaljai autonómia kérdése kezdettől fogva szerves részét, sőt elengedhetetlen kiindulópontját alkotta a Budapest által szorgalmazott integrális – történeti, területi alapokon megvalósuló, az 1918 előtt Magyarországhoz tartozó összes északi területre kiterjedő – revíziós elképzeléseknek. A magyar kormány és a vele kezdettől fogva szorosan együttműködő csehszlovákiai magyar pártpolitika megpróbálta befolyásolni a szlovák autonómiatörekvések tartalmát és alakulását. Ennek ellenére vagy inkább éppen ezért az 1920-as évek elejétől kezdve jól láthatóan folyamatosan nőtt a távolság a szlovák néppárti politika autonomista centruma és a magyarországi és a csehszlovákiai kisebbségi magyar politikai tényezők között.

Mindez jórészt azzal függött össze, hogy a szlovák autonómia magyar alternatívája az 1918-as szlovák különválás kudarcának beismerését jelentette volna. Másrészt az is egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar külpolitikai elképzelésekben – a korabeli európai realitásoknak megfelelően – egyre jobban előtérbe került az etnikai revízió alternatívája. Ez azonban az autonómiája megszerzésére törekvő szlovák és rutén politikusokat azért töltötte el félelemmel, hogy a szlovák és ruszin autonómiák területi integritását, politikai stabilitását a magyar etnikai alapozású revíziós törekvések közvetlenül veszélyeztették.

A két világháború közötti szlovák és a kisebbségi magyar autonómiapolitika kapcsolatainak ambivalens jellege a kérdésről megjelent cseh, szlovák és magyar munkában is tükröződik. A szlovák kérdés megoldása a müncheni szerződést követő hetekben, hónapokban három opció formájában jelent meg. Szlovákia egész területének Magyarországhoz való visszakerülése az 1938-as csehszlovák válság idején már csak a legelvakultabb magyar politikusok szemében tűnt lehetségesnek. Jóllehet 1938 tavaszán még Berlinben és Varsóban is ezt a megoldást tartották a legvalószínűbbnek. A HSZNP-n belül azonban egy-két háttérbe szorult személy kivételével már nem támogatták ezt a magyar változatot. A párt egyik vezető embere, Karol Sidor például, aki Esterházy Jánossal, az EMP ügyvezető elnökével is több ízben egyeztetett, sokkal inkább a Lengyelországhoz való csatlakozást tartotta elképzelhető megoldásnak, amennyiben Csehszlovákia Münchenben elkezdődött dezintegrációja tovább folytatódik. Erről láthatóan magát a párt elnökét, Andrej Hlinkát is sikerült meggyőznie. S

² Veres, Tímea: The „Slovak Question” after the Founding of Czechoslovakia. The Role of Béla Tuka in the Slovak Autonomy Movement, In: Szarka, László (ed.): A Multiethnic Region and Nation-State in East-Central Europe. Studies in the History of Upper Hungary and Slovakia from the 1600s to the Present. Atlantic Research and Publications – Balassi Institute, Highland Lakes–Budapest 2011. 197-225.

végül az Anschlusst követően megjelent a németek által szorgalmazott önálló szlovák állam alternatívája is. A Hitler által Budapestnek több ízben is felkínált Szlovákia megszerzéséért a Führer által az 1938. augusztusi kielői német-magyar tárgyalásokon Horthynak és Kányának felvázolt forgatókönyve szerint a magyar kormányra kívánta kiosztani a Csehszlovákia elleni háborút kezdeményező fél szerepét. Miután a magyar kormány ezt egyértelműen elutasította, 1938 őszén már egészen konkrétan körvonalazódni kezdett az a harmadik lehetőség, amely 1939 márciusában Cseh-Szlovákia felszámolásával együtt megvalósult: a német *Neuordnung* keretei közt Szlovákia a hitleri Németország támogatásával kikiáltotta állami önállóságát.³

Az Anschlusst követően a szlovák autonómiapolitika szakított a korábbi visszafogott stílusával. A Hlinka-féle Szlovák Néppárt (HLS) a Köztársaság, illetve a pittsburghi egyezmény 1938-as „jubileumi évét” kihasználva az autonómiakövetelések radikalizálására törekedtek. Félretéve a korábbi óvatosságot, az érintettek újra elővették a német–magyar–szlovák „kisebbségi” együttműködési koncepcióját. Szlovák részről persze folyamatosan tudatosították a „kisebbségi blokkból” adódó külpolitikai kockázatokat.⁴ Jól látták a magyar és a német kisebbségi pártok támogatása mögött meghúzódó anyaországi érdekeket, ugyanakkor nem kívánták elhalasztani az első Köztársaság egyre súlyosabb nemzetközi diplomáciai válságából adódó lehetőségeket saját autonómiájuk kiharcolására.

A szlovákiai autonómiával kapcsolatos budapesti és csehszlovákiai kisebbségi magyar álláspontok alakulását, kölcsönhatását, egymáshoz való viszonyát elemezve, érdemes külön megvizsgálni, hogy a szlovák autonómia-kérdésben erős budapesti kormányzati felhatalmazással rendelkező Jaross Andor és Esterházy János, Szüllő Géza az Egyesült Magyar Párt (EMP) elnöke, ügyvezető elnöke és frakcióvezetője milyen elképzeléseket dolgozott ki, s milyen dilemmákkal szembesült. Az elmúlt két évtized kutatásai alapján mára már egyértelműen kijelenthető, hogy az 1920-as években a nagyobb kérdésekben a végső döntések minden esetben Budapesten születtek. Igaz, a lényegi kérdések esetében legtöbbször az EMP vezetőit is bevonták a döntés-előkészítésbe, amivel nem ritkán képesek voltak bizonyos mértékben saját álláspontjukat is érvényesíteni.⁵

³ 1938-1939 szlovák alternatíváiról ld. Arpáš, Róbert: *Autonómia: víťazstvo alebo prehra? Vyvrcholenie politického zápasu HLS o autonómiu Slovenska*, Bratislava, Veda, 2011; Bystrický, Valerián–Michela, Miroslav–Schwarz, Michal a kol.: *Rozbitie alebo rozpad. Historické reflexie zániku Česko-Slovenska*. Veda, Bratislava 2010.

⁴ Arpáš, Róbert: *Autonómia*, c. d. 106-127.

⁵ Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002; Simon Attila: *The Hungarians in Slovakia 1938*. Highland Lakes, N.J. : Atlantic Research and Publications, 2013; Uő.: *národnostný štát z roku 1938 a maďarská menšina*, Forum–Spoločenskovedná revue, 2010. 5. 89-115. http://www.niton.sk/documents/2-129-9424-szemle_2010_5_attila-simon.pdf; Tóth, Andrej: Zemska

Paradox módon a magyar revíziós külpolitika szempontjából elvben kulcsfontosságú szlovák kérdésben – Szlovákiai autonómiájának, a magyar-szlovák viszony alakulásának a kérdésében – volt talán a legnagyobb a kisebbségi magyar politikai vezetők cselekvési szabadsága, kezdeményezési lehetősége. Ennek oka főleg abban keresendő, hogy magyar külpolitika budapesti irányítóit mindvégig nagyfokú tanácsstalanság jellemezte a dinamikus csehszlovák pártpolitikai mozgások, s azon belül a kormánypárti és ellenzéki szlovák pártok megítélését illetően.

A magyar revíziós doktrína mindvégig alternatívákban gondolkodott. A szlovák kérdésben Budapest inkább a cseh-szlovák viszony önmozgásának, illetve a csehszlovák-német ellentétek kiéleződésének magyar szempontból kedvező végkifejletével számolt. A lengyel diplomáciától eltérően nem tartotta meghatározónak a közvetlen és kormányzati szintre emelt magyar-szlovák kapcsolatokat, ezért mindvégig előnyben részesítette a nem hivatalos, sőt szigorúan titkos kapcsolatok módszerét. Tisztában volt ugyanis azzal, hogy a kisantant-fenyegetés szorításában feltétlenül el kellett kerülnie a Csehszlovákiával szembeni fegyveres konfliktus lehetőségét.

A Köztársaság megalapításának 20. évfordulójának jubileumi évében, már az Anschluss előtt is felerősödtek a HSZNP autonómia-törekvései. Ezekre reagálva Esterházy egy a magyar külügyminisztériumnak címzett terjedelmesebb feljegyzésében vázolta a szlovák autonomisták álláspontját és az azzal kapcsolatosan célszerűnek tartott magyar magatartást. A feljegyzés kiindulópontjaként az EMP ügyvezető elnöke azt hangsúlyozta, hogy a jubileumi évben is nagy súlyt kell helyezni arra, hogy a csehszlovák egységet cáfolni, s ezzel a Köztársaságot destruálni lehessen, s ezzel a Beneš köztársasági elnök és Milan Hodža miniszterelnök által képviselt prágai centralista vonalvezetéssel szemben a kisebbségi pártok és a szlovákok egységes blokkját lehessen felsorakoztatni.⁶

Az EMP ügyvezető elnöke több pontos ma is helytállónak tűnő elemzésében egyértelművé tette, hogy a HSZNP vezetése egyáltalán nem volt egységes az autonómia kérdésében. A napi politizálástól egyre jobban visszahúzódó Hlinka mellett Jozef Tisót tartotta a legbefolyásosabb néppárti politikusnak, aki viszont volt csehszlovák minisztereként

křesťansko-socialistická strana v Československu pod vedením hraběte Jánose Esterházyho v letech 1933–1935. *Moderní dějiny*, (19) 2011. 1. 67–103; Uő.: Nástup hraběte Jánosa Esterházyho do čela Zemské křesťansko-socialistické strany v Československu na sklonku roku 1932. *Moderní dějiny*, (18) 2010. 1. 77–101; Uő.: Maďarské menšinové politické strany v Československu a volba Masarykova nástupce do úřadu prezidenta republiky v prosinci 1935. I-II. díl. *Moderní dějiny*, 2012. 1. 157–202, 2012. 2. 83–137.

⁶ Esterházy János 1938. március 11-i jelentésének szövegét közli Segeš, Dušan–Hertel, Maroš–Bystrický, Valerián (eds.): *Slovensko a slovenská otázka v poľských a maďarských dokumentoch v rokoch 1938–1939*. Bratislava, Spoločnosť Pro Historia, 2012. 91–94.

valójában a Prágával való megegyezést tartotta szlovák szempontból a legjobb megoldásnak. Éppen ezért Esterházy nagy súlyt helyezett arra, hogy a szlovák néppárti vezetést a német és magyar kisebbségi pártok által is követett autonómiapolitika részeként szembeállítsák Prágával és ezzel a kisebbségi blokkpolitizálással megakadályozzák a csehek és szlovákok közti megegyezés lehetőségét.

A szlovák és magyar autonómiatörekvések összehangolása

1938. március 29-én a prágai parlamentben Jozef Tiso nyilatkozatot olvasott fel, amelyben Szlovákia autonómiájának mielőbbi megvalósítására szólította fel a kormányt. A nyilatkozat, akárcsak a HSLS 1938. évi autonómiával kapcsolatos többi hivatalos állásfoglalása, deklarációja a csehszlovák állam keretei közt, a köztársaság belső stabilitásának megerősítése érdekében szorgalmazta az autonómia megvalósítását. Tiso – aki felszólalását előzetesen Esterházyval és a többi kisebbség politikusaival is egyeztetette, külön fejezetet szentelt a szlovákiai nemzetiségi csoportoknak. Esterházy azonban igyekezett jelentőségének megfelelően kezelni Tiso fogadókészségét. Jól látta, hogy Hlinkák számára csak átmenetileg volt szükség „kisebbségi együttműködés” felmutatására, hogy ezzel is növeljék Hodža és Beneš szemében a szlovák kérdés súlyát.⁷

A HSLS deklarációját magyar részről Szüllő Géza, az EMP tiszteletbeli elnöke, Leon Wolf a Hlinkák által kezdeményezett Autonómia Blokk listáján megválasztott lengyel képviselő és Ernst Kundt, a Sudetendeutsche Partei (SdP) képviselője és szóvivője is megtámogatta a képviselőházi vitában.⁸ Szüllő Géza a prágai parlamentnek ebben a felfokozott hangulatú parlamenti vitájában 1939. március 29-én teljes mértékben támogatta a szlovák és a kárpátaljai autonómiát. Szüllő szerint a Köztársaság gyengeségének éppen az a legfőbb oka, hogy sem a pittsburghi egyezményben szavatolt szlovák autonómiát, sem pedig a saint germain-i csehszlovák kisebbségi szerződésben előírt kárpátaljai autonómiát nem valósította meg. „Meg kell, hogy értse a kormány, hogy másként itt boldogulást nem tud elérni, mint hogy a teljes jogegyenlőség alapján állva megadja minden itt élő nemzetnek, ami

⁷ Esterházy a következőképpen rögzítette Tisóval kapcsolatos benyomásait: „...most pillanatnyilag teljes becsületességgel állja a harcot és nem riad vissza a kormány részéről jövő fenyegetésektől sem. Hogy ez az állapot nála meddig fog tartani, és mikor fog akarni esetleg más politikai vizekre evezni, természetesen nem tudom és ezért garanciát nem vállalhatok. Ezért nézetem szerint egyedüli dolog, amit csinálhatunk, hogy biztosítsunk magunkat, hogy nem fognak kiugrani, az, hogy lehetőleg minél erősebben kompromittáljuk őket Prága szemében.” *Magyar Nemzeti Levéltár_Országos Levéltár (MNL-OL) K-64, 79. csomó, 1938. 65. tétel*

⁸ A prágai parlament képviselőházi naplójának szövegéből jól kivehető a négy nemzetiség különérdekeinek az előtérbe kerülése, illetve a Tiso által felolvasott deklarációban a nemzetiségekkel való együttműködés frázis szintű megfogalmazása. Poslanecká sněmovna, - těsnopisecké zásnamy, 29. března 1938. *Společná česko-slovenská parlamentin digitální knihovna.* <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/143schuz/s143003.htm>

őt isteni és emberi törvény alapján megillet. (...) Mi magyarok azt követeljük, együtt szlovák testvéreinkkel, hogy a köztársaságban minden nemzet a maga területén maga intézhesse sorsát.”⁹

Az 1938. májusi-júliusi periódusban, az egyre feszültebbé vált csehszlovák–német államközi és a csehszlovák–szudétánémet viszony mellett Beneš elnök és a csehszlovák kormány részben az aktív ellenállás alternatívája és a nyugati szövetségei által tanácsolt megegyezés taktikai lépései közt lavírozott. Hodža a nemzetiségi státútum-tervezet átdolgozásával, a szudétánémet, majd a magyar párttal egyeztetve próbálta áthidalni a nyugati szövetségesek appeasement politikája és bizalomvesztése nyomán támadt politikai űrt.

Hodža és Beneš rövid ideig tartó szoros együttműködésének korszaka volt ez, amikor a szlovák autonómatörékvések kezelése a német kérdés mögött részben háttérbe szorult, részben pedig a kisebbségektől eltérő, külön pályán futott, de augusztustól kezdődően egyre inkább felerősödött a válság nemzetközi, nagyhatalmi dimenziója. Ennek következtében a Hodža által preventív jellegűnek tartott nemzetiségpolitikai reform jellege radikálisan megváltozott és a köztársaság önvédelmét szolgáló, a kormányzati kezdeményezést is megkérdőjelező magatartássá alakult. A csehszlovák válság 1938. augusztus–szeptemberi, forró periódusában egyértelművé vált, hogy többé már nem létezett belső megoldás.

Ennek a rendkívül összetett féléves periódusnak a végére a csehszlovákiai magyar kisebbség előtt szintén leegyszerűsödtek a politikai alternatívák, a választási és döntéshelyzetek. Münchenben a nagyhatalmak a cseh–német viszony mellett a lengyel és magyar kérdésre is kiterjesztették az etnikai alapú változtatás szükségességét. A csehszlovákiai magyarság többsége ebből adódóan – nem az autonóm Szlovákia részeként, hanem az etnikai revíziós megoldás révén– került vissza Magyarországhoz. A müncheni szerződés kiegészítő jegyzőkönyvében rögzített magyar és lengyel rendezés lehetősége, illetve Szlovákiának október 6-án kikiáltott autonómiája rövid egy héten belül kiélezte a magyar etnikai revízió és a szlovák autonómia súlyos ellentmondásait, amivel természetesen az EMP vezetésének és Esterházy Jánosnak is szembesülnie kellett.¹⁰

Esterházy János szlovák autonómiakoncepciójának kudarca

⁹ Uo.

¹⁰Erről részletesebben Szarka, László: Hungarian National Minority Organizations and the Role of Elites between the Two World Wars Addenda to the History of Minority Nationalism in Central and Eastern Europe, Hungarian Historical Review, 2013. 3. 413–448; Uő: Kisebbségvédelem, autonómia és revízió. Esterházy János szerepe a csehszlovákiai magyar politikai alakításában 1932–1938. *Történelmi Szemle*, 2013. 3. 425–450.

Esterházy varsói megbeszéléseiről fennmaradt lengyel diplomáciai források alapján a szlovák autonómia ügyében elszenvedett magyar kudarc okát részben az agresszívan területeket követelő magyar magatartásban, részben pedig a bécsi határvonal megállapításának módjában jelölte meg.¹¹

Valójában azonban ő is pontosan látta, hogy a magyar kormány mind a szlovák autonómia, mind pedig a kisebbségi jogkiterjesztés ügyében szinte kizárólag Németország által lehetővé tett megoldásokat tartotta járhatónak. Budapesten emiatt többé-kevésbé tétlenül szemlélték a szlovák kérdésnek az önállósulás irányába mutató cseh-szlovák orientálódását. Esterházynek ugyanakkor azzal is szembesülnie kellett, hogy a magyar-szlovák kapcsolatokban húsz év alatt nem történt érdemi közeledés, s nem került sor a szlovák autonómia Magyarországon belüli alternatíváinak a kidolgozására. Ennek persze mindkét oldalon a konkrét bel- és pártpolitikai okokon túl történeti és lélektani feltételei is hiányoztak. Az 1938-ban kialakult helyzetet magyar részről egyaránt úgy élték meg, mintha az 1918. évi különválás során kialakult helyzetet kellett volna kezelni. A szlovák elit viszont csehszlovák válság hónapjaiban a csehekkel való emancipációt tekintette elsődleges céljának.

A magyar közvélemény a minél teljesebb történeti revíziót remélő csodávaró hangulatban élt, szlovák részről viszont minden más alternatíva vonzóbbnak bizonyult, mint a „Szent István-i” magyar államkeretek közé való „visszatérés”.¹² Húsz év alatt a szlovákság a csehszlovák államkeretek közt megtapasztalta saját nemzeti politikai, kulturális, társadalmi erejét, tudatosította a csehekkel közös állam előnyeit és hátrányait. A szlovák politikai közéletben és közvéleményben igen széles konszenzus alakult ki abban a tekintetben, hogy az 1918 előtti állapotokhoz képest Csehszlovákia igen nagy előrelépést jelentett.

Ezzel szemben a magyarországi társadalom nagyobb részére Trianonban megállt az idő. Hiába próbált a kisebbségi magyar értelmiség közvetíteni a szomszédok és Magyarország között, a régi és új világok között alig nyílt átjárás. Ezért is fontos, hogy a budapesti kormány felismerte saját korlátait és az EMP ügyvezető elnökeként Esterházy János esetében is érvényesnek tekintette azt a még Bethlen István kormányzati periódusának végén kialakult

¹¹ Esterházy már Jan Szembek lengyel külügyminisztériumi államtitkárral folytatott 1938. június 17-i varsói megbeszélésén kifejtette, hogy „nincsenek illúziói abban a tekintetben, hogy Szlovákiában magyarbarát közhangulat uralkodna. Túl sok a régi emlék és nagyon nagyok voltak a csehszlovák állam létrejöttéhez fűződő elvárások is. Egyedül Prága felelőtlen, centralista politikája –fogalmazott a lengyel feljegyzés – okozta azt, hogy Szlovákiában csehellenes hangulat alakult ki, ami az utóbbi időben bizonyos lehetőségeket teremtett arra, megteremtsek a magyarbarát hangulat alapjait. Ez azonban még nem tekinthető változatlan és megállapodott hangulatnak, és ezért a magyar tényezőknek át kell törniük annak a bizalmatlanságnak a falát, amely Szlovákiában Magyarországgal szemben létezik.” Segeš, Dušan–Hertel, Maroš–Bystrický, Valerián (eds.): *Slovensko a slovenská otázka, id. m. 233–236.*

¹² Erre ld. pl. Arpáš, Róbert: *Autonómia, c.d.. 87-89.*

munkamegosztást, amely szerint a közvetlen, személyes szlovák tárgyalások a felvidéki kisebbségi magyar pártok vezetőire tartoztak.¹³ Jellemző az 1938. tavaszi helyzetre, hogy a lengyel diplomácia, Beck lengyel külügyminiszterrel az élen kénytelen volt folyamatosan Budapestet arra ösztönözni, hogy próbálja felvenni a közvetlen kapcsolatokat az ellenzéki, autonomista szlovák politikai elittel, s tegye világossá a szlovákok és nemzetközi diplomácia számára, mi mindenben különbözhetett volna Szlovákia autonóm státusa a cseh-szlovák, illetve a magyar-szlovák viszony keretei közt.¹⁴

E tekintetben különösen 1938 tavaszától kezdve, Kazimierz Papée prágai lengyel követen és Hory András varsói magyar követen keresztül éppen Varsó kezdeményezése volt az, amire a Kánya Kálmán vezette magyar külügyminisztériumnak reagálnia és válaszolnia kellett. A szlovák kérdés szlovák szempontból megnyugtató kezelésében érdekelt Varsó a diplomáciai csatornákon keresztül próbálta színvallásra készíteni Budapestet, miként is képzei a magyar kormányzat csehszlovák válság két kulcskérdésének, Szlovákia és Kárpátalja autonómiájának a rendezését.

A Magyar Külügyminisztérium 1938. május 3-ai levéltervezetében, a lengyel kérdésekre válaszolva három pontban foglalta össze a Magyarország szlovák tárgyalási pozícióit. A korábbi hasonló tájékoztatást megerősítve jelezték, hogy a magyar-szlovák kapcsolatokért magyar részről az EMP vezetői a felelősek. A tárgyalások Budapest szerint jó irányban haladtak, de 1938 májusában még nem lehet érdemi elmozdulásról beszámolni. S végül a magyar külügyi tájékoztató jelezte, hogy „az ilyen természetű megbeszélések kényes voltára” való tekintettel a magyar kormány semmilyen közvetlen szlovák tárgyalást 1938 májusáig nem folytatott, de rövid időn belül erre is sort kívánnak keríteni.¹⁵

Esterházy János – egyebek közt éppen lengyel kapcsolatai és a német élettér-elképzelésekkel szemben a közép-európai összefogást előtérbe helyező állásfoglalásai miatt – alkalmasnak látszott ennek a sajátos magyar-szlovák párbeszédnek a felgyorsítására.¹⁶ Ő fogta össze magyar részről azokat az egyeztetéseket, amelyek az EMP és a HSZNP vezetői között a prágai parlamentben, a szlovákiai „öslakos népek”, a csehszlovákiai kisebbségek és az

¹³ Szarka László: Kisebbségvédelem, autonómia és revízió. c. d. 431–432.

¹⁴ Segeš, Dušan–Hertel, Maroš–Bystrický, Valerián (eds.): *Slovensko a slovenská otázka, c.d.* 152–158.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Esterházy lengyel kapcsolatainak megítélésében igen nagyok az eltérések a magyar és a szlovák, illetve a cseh történeti értékelésben. Míg Molnár Imre szerint Esterházyt azt követően vállalkozott magánemberként a lengyel közvetítő szerepre, miután „a közép-európai politika egén már felmerült egy, a Hitler bábállamként létrejövő önálló Szlovákia fenyegető rémképe”. Ezzel szemben szlovák részről általában éppen Esterházy aktív lengyel közvetítői szerepvállalását tekintik a Csehszlovákia-ellenes magatartás egyik bizonyítékának. Vö. Molnár Imre: *Esterházy János élete és mártírhalála*, Budapest, Méry Ratio, 2012. 91–97; Deák, Ladislav: *Hra o Slovensko*, i. m. 100–101; Arpáš, Róbert: *Autonómia*, i. m. 102–103.

autonómiatámogató pártok között folytak, s neki volt az a feladata, megpróbálja a szlovák vezetőket autonómiapolitikájuk magyar orientációjának előnyeiről meggyőzni. Erről a prágai, varsói követi jelentésekben és utasításokban többször is szó esik. A magyar pártelnök számára az autonomistákkal való kapcsolatteremtés fontos második szándékaként merült fel annak lehetősége, hogy a szlovák törekvések hathatós támogatásával bizonyítani lehetett volna, hogy „csehszlovák egység nincs”.¹⁷

A HSLS politikájában a szlovák autonómia magyar revíziós alternatívája csak a Csehszlovákia megszűnésével számoló politikai tervezésben maradt meg – egészen 1938 szeptemberéig – a legvalószínűbb forgatókönyvnek és alternatívának.¹⁸ Mindeközben az EMP vezetői igyekeztek megfelelő határozottsággal és egyértelműséggel reagálni a Hodža-féle statútum-tervezet körül 1938 tavaszán-nyarán felgyorsult tárgyalásokra. Új követeléslistát dolgoztak ki, és többször is tárgyaltak a csehszlovák miniszterelnökkel, valamint a csehszlovák válságban érintett felek közötti brit közvetítés céljából Prágába érkezett lord Runcimannel.¹⁹

Ezzel párhuzamosan nagy volt a nyomás az EMP vezetésére, hogy lépéseiket hangolják össze a Konrad Henlein vezette Sdp-vel. Az 1938. februári budapesti EMP–Sdp egyeztetéseket követően, az ott született megállapodás ellenére a csehszlovák válság idején csak felületes együttműködés volt a két párt között. Nem vezetett eredményre a szudétanémetek által kezdeményezett 1938. szeptember 15-i prágai német–szlovák–magyar egyeztetés sem, ahol Henleinék a három népcsoport szoros együttműködéséről szóló megállapodást szerettek volna kötni. Esterházy az EMP nevében az akkor még folyamatban lévő Hodža-tárgyalásokra hivatkozva tért ki a megállapodás elől.²⁰

¹⁷ Petravich Gyula pozsonyi konzul levele, s benne „Tamás” (Esterházy) jelentése a HSLS képviselőivel folytatott tárgyalásokról. MNL-OL, KÜM, K-64, 79. csomó, 1938. 65. tétel

¹⁸ Hitler szlovák kérdéssel kapcsolatos álláspontját, a magyar–szlovák ellentétek német felismerése nyomán kialakult új német koncepciót elemzi Hermann, Angela: *Inštrumentalizácia myšlienky slovenskej autonómie nacionálno-socialistickým režimom*. In: Bystrický, Valerián–Michela, Miroslav–Schwarz, Michal a kol.: *Rozbitie alebo rozpad*, i. m. 192–209.

¹⁹ A statútum- és a Runciman-misszió tárgyalásainak magyar vonatkozásairól részletesen ld. Simon Attila: *Egy rövid esztendő krónikája*, i. m. 129–150.; Molnár Imre: *Esterházy János*, i. m. 99–107.

²⁰ A két kisebbségi párt közötti kapcsolatok 1937-ben egy budapesti megbeszélést követően váltak szervezettebbé, s haladták meg a korábbi ad hoc jelleget. Ez azonban jórészt csak a nemzetiségi statútum tervezeteinek elutasításában mutatkozott meg. A két párt közötti, kárpáti és magyarországi németekkel kapcsolatos ellentétek mindvégig megoldatlanok maradtak. Az EMP vezetői pedig – egy-két kivételtől eltekintve – elfogadhatatlannak tartották a szudétanémetek által nyíltan képviselt náci ideológiát. MNL, 1937–7–299. res. pol.

A Csehszlovákiával, vagy akár a szlovákokkal való háborús konfliktust Budapest minden áron megpróbálta elkerülni. Az EMP Hitlernek a csehszlovákiai magyarok revíziós fellépését sürgető nyomatékos felszólítását, illetve Prága nyugati szövetségeseinek a szudétánémet kérdés területi megoldása érdekében való fellépését követően jelentette be szeptember 17-én a magyarok által lakott területeken a népszavazás iránti igényét. A népszavazás alternatívájával a párt azt kívánta jelezni, hogy nem a szudétánémet fegyveres provokációk útját kívánja járni, hanem törvényes, demokratikus eszközöket keres saját helyzetének megoldására.²¹ Ez az álláspont tükröződött a müncheni szerződést követő feszült hetekben is, amikor az EMP vezetésével 1938. október 7-én létrejött szlovákiai Magyar Nemzeti Tanácsnak a magyar többségű területeken az első bécsi döntésig sikerült megőriznie a közrendet.²²

A szlovák autonómia ügye a müncheni négyhatalmi döntést követően Cseh-Szlovákián belüli megoldást eredményezett, amelyet a magyar kormány, s vele együtt az EMP is kényszerűen tudomásul vett. A HSLS-n belül – Tiso 1938. májusi budapesti tárgyalásai és felemás ígéretei ellenére – teljes győzelmet aratott a magyarellenes irányvonal, ami nem került el a csehszlovákiai magyar kérdéssel a magyar kormány képviselőivel tárgyaló Hitler figyelmét sem. A szlovák autonómia további történetét ezt követően már nem a magyar revízió befolyásolta, hanem a Csehszlovákia teljes felszámolásában érdekelt hitleri politika.²³

Összegzésül elmondhatjuk: Budapest számára a két világháború közötti szlovák kérdés kezelésében mindvégig dominált a revíziós nézőpont. A magyar kormány ennek megfelelően tudatosan elhanyagolta a szlovák nemzeti, területi autonómia kérdésének tisztázását, a szlovákok számára is vonzó alternatíva kialakítását. Ehelyett – miután 1938 augusztusában a kielői német-magyar csúcstalálkozón szembesültek az egész Szlovákiát Magyarországnak felkínáló hitleri ajánlat háborús kockázataival, kényszeredetten bár, de berendezkedtek az etnikai revízióra, amit a müncheni egyezmény záradéka is egyedüli lehetőségként kínált fel.

²¹ Az EMP parlamenti és tartományi képviselőinek szeptember 17-i pozsonyi állásfoglalását szlovák levéltári források alapján idézi Simon Attila: *Egy rövid esztendő krónikája*, i. m. 173. Vö. Molnár Imre: *Eszterházy János*, i. m. 109.

²² MNT nyilatkozata, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, *Szüllő-fond*, 1938. október 7. X-1. A nyilatkozatot részletesen elemzi Molnár Imre: *Eszterházy János*, i. m. 110–111. Az EMP revíziós „fordulatáról” részletesen ld. Simon Attila: *Egy rövid esztendő krónikája*, i. m. 169–174.

²³ A csehszlovákiai magyar kérdés, illetve a szlovák autonómia ügyének német megítéléséről ld. Hoensch, K. Jörg: *Slovesko a Hitlerova východná politika*, i. m. 245–261. Szarka László: Németország szerepe az első bécsi döntés előkészítésében. In: Simon Attila (szerk.): *Visszacsatolás vagy megszállás. Szempontok az első bécsi döntés értelmezéséhez*. Nógrád Megyei Levéltár–Selye János Egyetem, Balassagyarmat 2010. 21–41.

Az EMP vezetése egészen 1938 szeptemberéig nem kötelezte el magát nyíltan, a nyilvánosság előtt a revíziós megoldás támogatása mellett. Ezzel együtt természetesen sem Beneš, sem Hodža számára nem volt titok, hogy az EMP magyar kormánnyal való együttműködése az 1930-as évek végén már egyértelműen a revízió céljának rendelődött alá. Budapest, s ennek megfelelően Esterházy számára egész Szlovákia és egész Kárpátalja Magyarországgal való egyesülése jelentette volna az ideális megoldást, ennek lehetetlenségét azonban legkésőbb 1938 nyarán, őszén maga is belátta.

A kialakult nemzetközi erőviszonyok közt kezdettől fogva meddő kísérlet volt Esterházy közvetítő szerepvállalása annak érdekében, hogy Szlovákia Magyarországon belüli autonómiája legyen a győztes alternatíva. Valószínűleg ebben 1938 augusztusában már ő maga sem reménykedett. Számára a továbbiakban már csak a nagyhatalmi döntések nyomán kialakult helyzet kezelése maradt. A teljes Szlovákia „visszatérésével” számoló alternatíva kudarca után személyesen is megpróbált bekapcsolódni a magyar szempontból minél kedvezőbb határrevízió nemzetközi előkészítésébe. Ezzel együtt tudta és hamarosan meg is tapasztalta, hogy ez a megoldás nem hozhat megnyugvást és megbékélést a magyar-szlovák viszonyban.

A Csehszlovákián belüli szlovák és magyar autonómiák ügye így vált 1938-ban a magyar revíziós külpolitika és hitleri Ostpolitik felemás eszközévé. A 19. századi magyarországi szlovák autonómiatörekvések magyar elutasítása után a 20. századi szlovák és magyar autonómia-elképzelések mint a nemzetiségi önkormányzatiság és a demokratikus hatalommegosztás, kölcsönösen nagy felelősséggel járó megoldási alternatívái a magyar-szlovák kapcsolatokban egyszerre estek áldozatául a szűkkeblű csehszlovák államnacionalizmusoknak, az agresszív hitleri külpolitika és a magyar revíziós politika egymással is szembekerült kalkulációinak, illetve a nyugati hatalmak appeasment politikáját szolgáló nagyhatalmi nyomásgyakorlásnak.